

TURKOLOGIK TADQIQOTLAR

Xalqaro ilmiy jurnal

Samarqand - 2023

ISSN 2992-9229

TURKOLOGIK TADQIQOTLAR

XALQARO ILMIY JURNALI

**“TURKOLOGICAL RESEARCH” INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL**

**ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” DERGİSİ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”**

**Xalqaro ilmiy jurnal SamDU Kengashining majlisida muhokama qilinib, nashrga
tavsiya etilgan (2023-yil 25-aprel, 11-sonli qarori)**

SAMARQAND – 2023

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR” XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL “TURKOLOGICAL RESEARCH”

ULUSLARARASI “TÜRKOLÖJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Bosh muharrir:	Bosh muharrir o‘rinbosari:
Juliboy ELTAZAROV <i>f.f.d., professor (O‘zbekiston)</i>	Roxila RUZMANOVA <i>f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)</i>
TAHRIRIYAT KENGASHI:	
Rustam XALMURADOV – t.f.d., professor, Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti rektori (O‘zbekiston); Hakim XUSHVAQTOV – f.m.f.d., professor, Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori (O‘zbekiston); Akmal AHATOV – t.f.d., professor, Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti xalqaro hamkorlik bo‘yicha prorektori (O‘zbekiston); Muslihiddin MUHIDDINOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Ibodulla MIRZAYEV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Shuhrat SIROJIDDINOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Suyun KARIMOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Murodqosim ABDIYEV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Shavkat HASANOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Erkin MUSURMONOV – f.f.d., dotsent (O‘zbekiston); Azamat PARDAYEV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Musa YULDASHEV – f.f.n., professor (O‘zbekiston); Dilfuza DJURAKULOVA – t.f.n., dotsent (O‘zbekiston);	Aftondil ERKINOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Nasimxon RAHMONOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Qosimjon SODIQOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Hamidulla DADABOYEV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Ma’rufjon YO‘LDOSHEV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Jabbor ESHONQUL – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Muhabbat QURBONOVA – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Mardon BOLTAYEV – dotsent (O‘zbekiston); Ali AKAR – f.f.d., professor (Turkiya); Abdusalom ARVASH – f.f.d., professor (Turkiya); Funda TOPRAK – f.f.d., professor (Turkiya); Musa Shamil YUKSEL – f.f.d., professor (Turkiya); Temur KOJAO‘G‘LI – f.f.d., professor (AQSH); Hayrunnisa ALAN – f.f.d., professor (Turkiya); Varis CHAKAN – f.f.d., professor (Turkiya); Almaz ULVI – f.f.d., professor (Ozarbayjon). Mas’ul muharrir: PhD Zokir BAYNAZAROV (O‘zbekiston) Texnik xodim: Rahmatulla SHOKIROV (O‘zbekiston)

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR”

XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL RESEARCH”

ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ

ИССЛЕДОВАНИЯ”

Главный редактор:

Жулибой ЭЛТАЗАРОВ

д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Заместитель главного редактора:

Рохила РУЗМАНОВА

к.ф.н., доцент (Узбекистан)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Рустам ХАЛМУРАДОВ – д.т.н., профессор, ректор Самаркандского государственного университета имени Ш.Рашидова (Узбекистан);

Хаким ХУШВАКТОВ – д.ф.м.н., профессор, проректор по научной работе и инновациям Самаркандского государственного университета имени Ш.Рашидова (Узбекистан);

Акмал АХАТОВ – д.т.н., профессор, проректор по международному сотрудничеству Самаркандского государственного университета имени Ш.Рашидова (Узбекистан);

Муслихиддин МУХИДДИНОВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Ибодулла МИРЗАЕВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Шухрат СИРОЖИДДИНОВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Суюн КАРИМОВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Муродкасым АБДИЕВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Шавкат ХАСАНОВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Эркин МУСУРМОНОВ – д.ф.н., дотцент (Узбекистан);

Азамат ПАРДАЕВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Муса ЮЛДАШЕВ – к.ф.н., профессор (Узбекистан);

Дилфуза ДЖУРАКУЛОВА – к.и.н., доцент (Узбекистан);

Афгондил ЭРКИНОВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Насимхан РАХМОНОВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Касимжон СОДИКОВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Хамидулла ДАДАБОЕВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Маруфжан ЙУЛДОШЕВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Джаббар ЭШАНКУЛ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Мухаббат КУРБАНОВА – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Мардон БОЛТАЕВ – доцент (Узбекистан);

Али АКАР – д.ф.н., профессор (Турция);

Абдусалам АРВАШ – д.ф.н., профессор (Турция);

Фунда ТОПРАК – д.ф.н., профессор (Турция);

Муса Шамиль ЮКСЕЛЬ – д.ф.н., профессор (Турция);

Темур КОДЖАОГЛУ – д.ф.н., профессор (США);

Хайрунниса АЛАН – д.ф.н., профессор (Турция);

Варис ЧАКАН – д.ф.н., профессор (Турция);

Алмаз УЛЬВИ – д.ф.н., профессор (Азербайджан).

Ответственный редактор: **PhD Зокир БАЙНАЗАРОВ** (Узбекистан)

Технический персонал: **Рахматулла ШОКИРОВ** (Узбекистан)

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR”

XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL RESEARCH”

ULUSLARARASI “TÜRKOLÖJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Chief Editor:

Juliboy ELTAZAROV

Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan)

Deputy Chief Editor:

Rokhila RUZMANOVA

*Candi. of philol. scien., Associate Professor
(Uzbekistan)*

EDITORIAL TEAM:

Rustam KHALMURADOV – Doc. of technic. scien., Professor, Rector of Samarkand State University named after Sh.Rashidov (Uzbekistan);

Hakim KHUSHVAKTOV – Doc. of physic. and mathematic. scien., Professor, Vice-Rector for Research and Innovation, Samarkand State University named after Sh.Rashidov (Uzbekistan);

Akmal AKHATOV – Doc. of technic. scien., Professor, Vice-Rector for International Cooperation of Samarkand State University named after Sh.Rashidov (Uzbekistan);

Muslihiddin MUKHIDDINOV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Ibodulla MIRZAEV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Shukhrat SIROJIDDINOV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Suyun KARIMOV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Murodkasim ABDIEV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Shavkat KHASANOV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Erkin MUSURMONOV – Doc. of philol. scien., Associate Professor (Uzbekistan);

Azamat PARDAEV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Musa YULDASHEV – Candi. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Dilfuza DZHURAKULOVA – Candi. of hist. scien., Associate Professor (Uzbekistan);

Aftondil ERKINOV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Nasimkhan RAKHMONOV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Kasimjon SODIKOV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Khamidulla DADABOEV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Marufzhan YULDOSHEV – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Jabbar ESHANKUL – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Muhabbat KURBANOVA – Doc. of philol. scien., Professor (Uzbekistan);

Mardon BOLTAEV – Associate Professor (Uzbekistan);

Ali AKAR – Doc. of philol. scien., Professor (Türkiye);

Abdusalam ARVASH – Doc. of philol. scien., Professor (Türkiye);

Funda TOPRAK – Doc. of philol. scien., Professor (Türkiye);

Musa Shamil YUKSEL – Doc. of philol. scien., Professor (Türkiye);

Temur KOJAOGU – Doc. of philol. scien., Professor (USA);

Hayrunnisa ALAN – Doc. of philol. scien., Professor (Türkiye);

Varis CHAKAN – Doc. of philol. scien., Professor (Türkiye);

Almaz ULVI – Doc. of philol. scien., Professor (Azerbaijan).

Managing editor: **PhD Zokir BAYNAZAROV** (Uzbekistan)

Technical staff: **Rakhmatulla SHOKIROV** (Uzbekistan)

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR” XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL RESEARCH”

ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Baş Editör:

Juliboy ELTAZAROV

Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan)

Baş Editör Yardımcısı:

Rohila RUZMANOVA

Filoloji bilimleri adayı, Doç. Dr. (Özbekistan)

EDITORIAL TEAM:

Rustam HALMURADOV – Teknik bilimler doktoru, Prof. Dr., Ş.Raşidov adına Semerkand Devlet Üniversitesi Rektörü (Özbekistan);

Hakim HUŞVAKTOV – Fizik ve matematik bilimleri doktoru, Prof. Dr., Ş.Raşidov adına Semerkand Devlet Üniversitesi Araştırma ve İnovasyondan Sorumlu Rektör Yardımcısı (Özbekistan);

Akmal AHATOV – Teknik bilimler doktoru, Prof. Dr., Ş.Raşidov adına Semerkand Devlet Üniversitesi Uluslararası İşbirliğinden Sorumlu Rektör Yardımcısı (Özbekistan);

Muslihiddin MUHİDDİNOV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

İbodulla MİRZAYEV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Şuhrat SİROJİDDİNOV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Suyun KARİMOV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Murodkasım ABDİYEV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Şavkat HASANOV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Erkin MUSURMONOV – Filoloji bilimleri doktoru, Doç. Dr. (Özbekistan);

Azamat PARDAYEV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Musa YULDAŞEV – Filoloji bilimleri adayı, Prof. Dr. (Özbekistan);

Dilfuza JURAKULOVA – Tarih bilimleri adayı, Doç. Dr. (Özbekistan);

Aftondil ERKİNOV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Nasimhan RAHMONOV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Kasimjon SODİKOV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Hamidulla DADABOYEV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Marufjan YULDOŞEV – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Jabbar EŞANKUL – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Muhabbat KURBANOVA – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Özbekistan);

Mardon BOLTAYEV – Doç. Dr. (Özbekistan);

Ali AKAR – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Türkiye);

Abdusalam ARVAŞ – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Türkiye);

Funda TOPRAK – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Türkiye);

Musa Şamil YÜKSEL – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Türkiye);

Temur KOCAOĞLU – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (ABD);

Hayrunnisa ALAN – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Türkiye);

Varis ÇAKAN – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Türkiye);

Almaz ÜLVİ – Filoloji bilimleri doktoru, Prof. Dr. (Azerbaycan).

Sorumlu Editör: **PhD Zokir BAYNAZAROV** (Özbekistan)

Teknik Personel: **Rahmatulla ŞOKİROV** (Özbekistan)

TILSHUNOSLIK

1. Қосимжон СОДИҚОВ	
ЭСКИ ЛУҒАТЛАРДАГИ ФОНЕТИК ИЗОҲЛАР ВА АЛИШЕР НАВОИЙ АСАРЛАРИДА ҚЎЛЛАНГАН СЎЗЛАРНИ ТЎҒРИ ЎҚИШ МАСАЛАСИ.....	13
2. Mirvari İSMAYILOVA	
QLOBALLAŞAN DÜNYADA ORTAQ TÜRK DİLİNİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ.....	25
3. Ertuğrul YAMAN	
TÜRKÇE KÖKENLİ YAZI DİLLERİNİN ORTAKLAŞMASI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER.....	31
4. Мыса ЮЛДАШЕВ	
ИЗ ИСТОРИИ ИЗУЧЕНИЯ ПОЛИПРЕДИКАТИВНЫХ СТРУКТУР В ТЮРКСКИХ ЯЗЫКАХ.....	38
5. Faxriddin YAKUBOV	
“DISKURS” YOKI MATN TUSHUNCHASI HAQIDA.....	50

ADABIYOTSHUNOSLIK

6. Dilorom SALOHİY	
NAVOIY LIRIKASIDA QADIMIY TURKIY SHE’RIYAT AN’ANALARI TAKOMILI.....	55
7. Məsmə İSMAYILOVA	
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ UNİVERSİTETİ.....	62
8. Aytən ABBASOVA	
ÖMƏR SEYFƏDDİNİN BƏDİİ NƏSRİNDƏ DÖVRÜN İCTİMAİ-SİYASİ SƏCİYYƏSİ.....	68
9. Jumagul SUVONOVA	
ARBA’IN-HADITH AND POETICS OF TRADITIONS OF THE XXI CENTURY IN ALISHER NAVOI’S WORK.....	79

ADABIY ALOQALAR VA TARJIMASHUNOSLIK

10. Bülent BAYRAM	
ZARIF BASHIRIYNING “O‘ZBEK ADABIYOTI” NOMLI ASARI: MAZMUN VA MUNOSABAT O‘RGANILISHI.....	85

TURK DUNYOSI GEOPOLITIKASI

11. Juliboy ELTAZAROV

BÜYÜK İPEK YOLUNDAKİ KÜLTÜRLER ARASI İLİŞKİLERİN ARACI OLARAK İPEK VE BAHRAT.....	98
---	----

TURKIY TILLAR DIALEKTOLOGIYASI

12. Sevinc SADIQOVA

AZƏRBAYCAN DİLİ DİALEKT VƏ ŞİVƏLƏRİNDƏ İŞLƏNƏN ARXAİK LEKSİK VAHİDLƏRİN TÜRK DİLLƏRİNDƏ PARALELLƏRİ.....	108
--	-----

13. Shavkat MAHMADIYEV

TURKIYSHUNOSLIKKA OID TADQIQOTLARDA DIALEKTAL BIRLIKLARNING O'RGANILISH MASALALARI.....	117
---	-----

TURKIY XALQLARNING IJTIMOYIY-MADANIY ALOQALARI TARIXI

14. Кемал Явуз АТАМАН

İKKI ETAKÇI SAĞOBA: KUSAM İBN ABBOS VA ABU AYİÜB AL-ANŞORİY HAMD İKKI MUĞİM ŞAĞAR: SAMARQAND VA İSTANBUL.....	122
---	-----

FOLKLORSHUNOSLIK

15. Ahmad RAHIMOV

O'ZBEK XALQ DOSTONLARI LEKSIKASINING TARIXIY ASOSLARI.....	136
--	-----

16. Simuzər ƏLİYEV

FOLKLOR NÜMUNƏLƏRİ ƏSASINDA LİRİK ƏSƏRLƏRİN İFADƏLİ OXUSUNUN TƏŞKİLİ.....	145
---	-----

YUBILYARLARIMIZ

SO'Z DURLARIN TERMOQDIR ISHI.....	152
-----------------------------------	-----

BIZNING NASHRLARIMIZ

18. TEMURIYLAR SIVILIZATSIYASIGA DOIR IZLANISHLAR.....	154
19. MAHMUD KOSHG'ARIYNING "DEVONU LUG'ATI-T-TURK" ASARIDAGI OLAMNING LISONIY MANZARASI.....	155
20. O'RXUN-YENISEY OBIDALARI MATNLARINI O'QISH VA TRANSKRIPSIYA QILISH MUAMMOLARI.....	156

AZIZ MUSHTARIY!

Davlatimiz tomonidan olib borilayotgan ijtimoiy-ma'rifiy, ilm-u fanni rivojlantirishga qaratilgan siyosat, Turkiy Davlatlar Tashkilotining Samarqandda o'tkazilgan sammitida ko'zda tutilgan o'zaro aloqalarni jadallashtirish bo'yicha ishlab chiqilgan dastur va loyihalarni amalga oshirish hamda turkologiya sohasida olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarini muvofiqlashtirish va yoritish maqsadida Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universitetida "Turkologik tadqiqotlar" xalqaro jurnali ta'sis etildi. Jurnal turkiy til va shevalar, Markaziy Osiyo turkiy xalqlari lisoniy va adabiy aloqalari tarixi, ijtimoiy-madaniy sohalarda amalga oshirilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarining natijalarini e'lon qilishga mo'ljallangan. Jurnalda muharrir minbari, tadqiqotlar, ilmiy axborot, taqriz va e'tirof, ilmiy anjuman, yosh tadqiqotchi, xotira, yubilyarlarimiz kabi ruknlar mavjud. O'zbek, turk, rus, ingliz va barcha turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi.

TAHRIRIYAT

DEAR READER!

B In order to implement programs and projects developed to accelerate the relationship envisaged at the summit of the Organization of Turkic States held in Samarkand, as well as to coordinate and highlight the research work carried out in the field of Turkic studies, the International Journal, Samarkand State University named after Sharof Rashidov, "Turkological Studies" passed the state registration. The journal is intended to publish the results of scientific research in the field of Turkic languages and dialects, the history of linguistic and literary relations of the Turkic peoples of Central Asia, the socio-cultural field. There are such headings as a young researcher, memory and our anniversaries. Articles written in Uzbek, Turkish, Russian, English and all Turkic languages are accepted.

EDITORIAL BOARD

SEVGİLİ OKUYUCU!

Özbekistan Cumhuriyeti devletinin sosyal-eğitimsel ve bilimsel gelişme politikasının başarılı şekilde uygulanmasına yardımcı olmak amacıyla, Semerkant'ta düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatının zirvesinde öngörülen karşılıklı ilişkilerin hızlandırılması için geliştirilen program ve projeleri uygulamak, bilimsel çalışmaları koordine etmek, Türkoloji alanında yürütülen araştırma çalışmaları Semerkant Devlet Üniversitesi, uluslararası "Türkoloji Araştırmaları" dergisini tescil etmiştir. Dergi, Türk dili ve lehçeleri, Orta Asya Türk topluluklarının dil ve edebiyat ilişkileri tarihi, sosyo-kültürel alanlardaki bilimsel ve araştırma çalışmalarının sonuçlarını yayınlamayı amaçlamaktadır. Dergimizde editör kürsüsü, araştırma, bilim dünyasından, inceleme ve tanıma, bilimsel konferans, genç araştırmacı, hatıra, yıldönümleri gibi sütunlar yer almaktadır. Özbekçe, Türkçe, Rusça, İngilizce ve tüm Türk lehçelerinde yazılmış makaleler kabul edilmektedir.

YAYIN KURULU

УВАЖАЕМЫЙ ЧИТАТЕЛЬ!

В целях реализации программ и проектов, разработанных для ускорения взаимоотношений, предусмотренных на состоявшемся в Самарканде саммите Организация Тюркских Государств, а также координации и освещения научно-исследовательской работы, проводимой в области тюркологии, Международный журнал, Самаркандского государственного университета имени Шарофа Рашидова, «Тюркологические исследования» прошел государственную регистрацию. Журнал предназначен для публикации результатов научно-исследовательских работ в области тюркских языков и диалектов, истории языковых и литературных связей тюркских народов Средней Азии, социокультурной области. В журнале есть такие рубрики, как подиум редактора, исследования, научная информация, рецензия и признание, научная конференция, молодой исследователь, память, юбилей. Принимаются статьи, написанные на узбекском, турецком, русском, английском и всех тюркских языках.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИИ

QUTLOV XATI

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 24-iyuldagi “Samarqand davlat universiteti faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 571-son Qarori, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni bilan tasdiqlangan O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 13-yanvardagi “Samarqand Davlat universiteti faoliyatini yanada takomillashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-82-sonli Qarorida belgilangan vazifalar ijrosini bosqichma-bosqich ta’minlash hamda turkiy dunyoning bebaho merosini saqlab qolish, uni chuqur o‘rganib, kelgusi avlodlarimizga bezavol yetkazish, “Turkiy sivilizatsiyaning yangi davri: umumiy taraqqiyot va farovonlik sari” shiori ostida yangi yuksalish bosqichida amalga oshiriladigan ilmiy izlanishlarni xalqaro sahnada namoyish etish maqsadida Sharof Rashidov nomidagi Samarqand Davlat universiteti Turkologiya ilmiy-tadqiqot instituti qoshida “Turkologik tadqiqotlar” xalqaro jurnali ta’sis etildi.

Turkiy xalqlarning ijtimoiy-madaniy aloqalari tarixi, Turk dunyosi tadqiqotlari, turkiy tillar dialektologiyasi, folklorshunoslik, qiyosiy tilshunoslik va adabiyotshunoslik, adabiy aloqalar va tarjimashunoslik, turk dunyosi geopolitikasi sohasida olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarining natijalarini yoritish maqsadida chop etilishi ko‘zda tutilgan ushbu ilmiy jurnalni Oliy Attestatsiya Komissiyasi, “Scopus” va boshqa xalqaro ilmiy bazalarning ro‘yxatiga kiritish rejalashtirilgan. Jurnalda O‘zbekiston, shuningdek, AQSH, Turkiya va Ozarbayjon davlatlari olimlaridan iborat tahririyat kengashi shakllantirilgan. Jurnalda maqola va materiallar o‘zbek, turk va boshqa turkiy tillarda hamda rus, ingliz tillarida, bosma va elektron shaklda jamoatchilikka taqdim etiladi.

Ushbu jurnalning Turkiy dunyoda o‘zaro aloqalarni jadallashtirish bo‘yicha ishlab chiqilgan “Turkiy dunyo nigohi – 2040” konsepsiyasi, “Turkiy davlatlar tashkilotining besh yillik strategiyasi”ni amalga oshirish, eng asosiysi – tarixi, tili va madaniyati mushtarak bo‘lgan qardosh xalqlar va davlatlar o‘rtasidagi ilmiy hamkorlikni yuksak pog‘onaga olib chiqishga, 170 millionga yaqin aholi yashaydigan ulkan mintaqani o‘z ichiga olgan Turkiy Davlatlar Tashkiloti nufuzini yanada mustahkamlashga hamda mamlakatimizning xalqaro miqyosdagi imijini yuksaltirishga munosib hissa qo‘shishiga ishonamiz. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev 2022-yil 11-sentabrda Samarqandda bo‘lib o‘tgan Turkiy Davlatlar Tashkilotining Birinchi Sammitida ta’kidlaganidek, “Bebaho ma’naviy xazinani barcha a’zo va kuzatuvchi davlatlar tillarida ham chop etsak, qardosh ellarimizni, avvalambor, yosh avlodlarimizni o‘zaro yaqinlashtirish uchun mustahkam zamin yaratgan bo‘lar edik”. Bu yo‘lda jurnal xodimlari hamda mualliflariga, uning dunyoning turli qismlaridagi o‘quvchilariga omad tilaymiz!

Prof. Dr. Rustam XALMURADOV,

*O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi
senatori, Sharof Rashidov nomidagi
Samarqand Davlat universiteti rektori*

KUTLAMA MESAJI

Özbekistan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun 24 Temmuz 2018 tarihli "Semerkant Devlet Üniversitesi'nin faaliyetlerinin daha da iyileştirilmesine yönelik tedbirler hakkında"ki 571 sayılı, Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 8 Ekim 2019 tarihli PF-5847 sayılı Kararıyla onaylanan Özbekistan Cumhuriyeti yüksek öğretim sisteminin 2030 yılına kadar geliştirilmesi konsepti, Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 13 Ocak 2022 tarihli "Semerkant Devlet Üniversitesi'nin faaliyetlerini daha da geliştirmek için ek önlemler hakkında"ki PQ-82 sayılı Kararnamelerde belirtilen görevlerin adım adım uygulanması ve Türk dünyasının paha biçilmez mirasını korumak, incelemek ve

gelecek nesillere aktarmak, Semerkant Devlet Üniversitesi "Türk medeniyetinde yeni bir dönem: ortak kalkınma ve refaha doğru" sloganıyla gelişmenin yeni aşamasında yürütülen bilimsel araştırmaları uluslararası sahnede sergilemek amacıyla Semerkant Devlet Üniversitesi bünyesindeki Türkoloji Araştırma Enstitüsünün bilimsel yayını olarak uluslararası "Türkoloji Araştırmaları" dergisi kurulmuştur.

Türk Dünyasındaki sosyo-kültürel ilişkilerin tarihi, Türk Dünyası araştırmaları, Türk Lehçeleri diyalektolojisi, Türk Dünyasının jeopolitiği, Folklor çalışmaları, Karşılaştırmalı dilbilim ve edebiyat çalışmaları, Edebyat ilişkileri ve çeviri çalışmaları alanlarındaki bilimsel araştırmaların sonuçlarını öne çıkarmak amacıyla yayınlanmak üzere hazırlanmış bu derginin Özbekistan Yüksek Öğretim Kurulu, "Scopus" ve diğer uluslararası bilimsel veritabanları listesine dahil edilmesi planlanmaktadır. Derginin yayın kurulu Özbekistan, ABD, Türkiye ve Azerbaycanlı bilimadamlarından oluşmaktadır. Dergide yer alan yazı ve materyaller, Özbekçe, Türkçe ve diğer Türk dillerinin yanı sıra Rusça, İngilizce, basılı ve elektronik ortamda kamuoyuna sunulmaktadır.

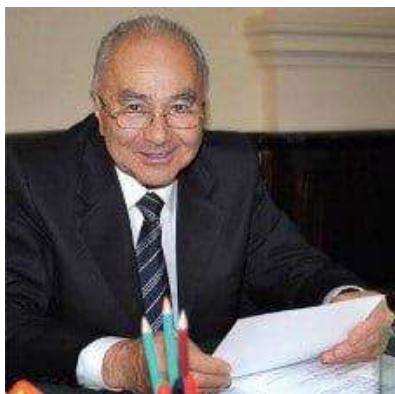
Bu derginin, Türk Dünyasında karşılıklı ilişkilerin hızlandırılması için geliştirilen "Türk Dünyası Vizyonu – 2040" konseptinin ve "Türk Devletleri Teşkilatının Beş Yıllık Stratejisi"nin hayata geçirilmesi, en önemlisi ortak tarih, dil ve kültüre sahip kardeş halklar ile ülkeler arasındaki bilimsel işbirliğini daha üst düzeye taşımaya, 170 milyondan fazla nüfusuyla devasa bir coğrafyayı yayılmış Türk Devletleri Teşkilatı'nın etkisini daha da güçlendirmeye ve ülkemizin uluslararası düzeydeki imajının yükseltilmesine değerli bir katkı sağlayacağına inanıyoruz.

Sn Cumhurbaşkanımız Şevket Mirziyayev'in 11 Eylül 2022 tarihinde Semerkant'ta düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatı'nın 1. Zirvesi'nde belirttiği gibi, "Bu paha biçilmez manevi hazineyi tüm üye ve gözlemci devletlerin dillerinde yayınlarsak, başta genç nesillerimiz olmak üzere kardeş ülkelerimizi birbirine yakınlaştırmamızın sağlam temellerini atmış oluruz". Bu yolda derginin ekibine ve yazarlarına olduğu kadar dünyanın farklı yerlerindeki okuyucularına da başarılar diliyoruz!

Prof. Dr. Rüstem HALMURADOV,

**Özbekistan Cumhuriyeti Yüksek Meclisi
Senatörü, Şeref Reşidov adına Semerkant
Devlet Üniversitesi Rektörü**

LETTER OF CONGRATULATION

In order to implement the tasks step-by-step specified in the Resolution No. 571 of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated July 24, 2018 “On measures to further improve the activities of Samarkand State University”, the concept of the development of the higher education system of the Republic of Uzbekistan until 2030, approved by the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-5847 dated October 8, 2019, and in the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated January 13, 2022 “On additional measures to further improve the activities of Samarkand State University” PQ-82 and preserve the priceless heritage of the Turkic world, study it in depth and pass it on to our future generations, demonstrate scientific research on the international stage under the slogan “New Era of Turkish Civilization: Towards Common Development and Prosperity”, The international journal “Turkological Research” was established under the Turkology Research Institute of Samarkand State University named after Sharof Rashidov.

This scientific journal is intended to be published to highlight the results of scientific research in the fields of the history of socio-cultural relations of the Turkic peoples, research of the Turkic World, dialectology of Turkic languages, geopolitics of the Turkic World, folklore studies, comparative linguistics and literary studies, literary relations and translation studies. It is planned to include this scientific journal in the list of the Higher Attestation Commission, “Scopus” and other international scientific databases. The journal has an editorial board consisting of scientists from Uzbekistan, the USA, Turkey, and Azerbaijan. Articles and materials in the journal are presented to the public in Uzbek, Turkish, and other Turkic languages, as well as in Russian, and English, in printed and electronic forms.

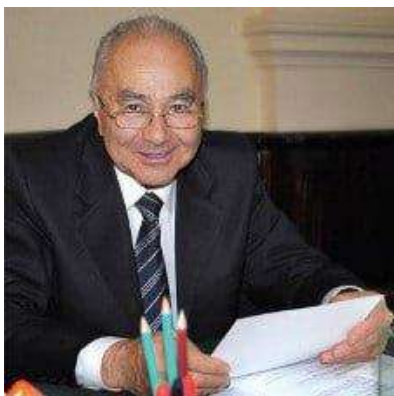
We believe that this journal will make a worthy contribution to raising the image of our country at the international level, implementation of the concept of “Turkic World View – 2040” developed for the acceleration of mutual relations in the Turkic world and “Five-year strategy of the Organization of Turkic States”, the most important thing is to bring the scientific cooperation between brotherly peoples and countries with a common history, language and culture to a higher level, and further strengthen the influence of the Organization of Turkic States, which includes a huge region with about 170 million inhabitants.

As our President Shavkat Mirziyoyev stated at the First Summit of the Organization of Turkic States held in Samarkand on September 11, 2022, “If we publish this priceless spiritual treasure in the languages of all member and observer states, we would create a solid foundation for bringing our brotherly countries, especially our young generations closer to each other”. We wish good luck to the journal’s staff and authors, as well as its readers in different parts of the world!

Prof. Dr. Rustam KHALMURADOV,

*Senator of the Oliy Majlis of the Republic of
Uzbekistan, Rector of Samarkand State
University named after Sharof Rashidov*

ПРИВЕТСТВЕННОЕ ПИСЬМО

Согласно Постановлению Кабинета Министров Республики Узбекистан от 24 июля 2018 года № 571 “О мерах по дальнейшему совершенствованию деятельности Самаркандского государственного университета”, Концепции развития системы высшего образования Республики Узбекистан до 2030 года, утвержденная Указом Президента Республики Узбекистан от 8 октября 2019 года № ПФ-5847, и задаче, поставленной в постановлении Президента Республики Узбекистан от 13 января 2022 года № ПП-82 “О дополнительных мерах по дальнейшему совершенствованию деятельности Самаркандского государственного университета” под девизом “Новая эра

тюркской цивилизации: к общему прогрессу и процветанию”, с целью глубокого изучения и сохранения бесценного наследия тюркского мира, и чтобы безукоризненно передать его будущим поколениям, был учрежден международный журнал “Тюркологические исследования” при Научно-исследовательском институте Тюркологии Самаркандского государственного университета им.Шарафа Рашидова.

Данный научный журнал, планируется включить в базу Высшей аттестационной комиссии, “Scopus” и других международных научных изданий, который предназначен для освещения результатов научно-исследовательской работы в области истории социокультурных связей тюркских народов, диалектологии тюркских языков, фольклористики, сравнительного языкознания и литературоведения, литературных связей и переводоведения, геополитики тюркского мира. В журнале сформирован редакционный совет, состоящий из ученых Узбекистана, США, Турции и Азербайджана. Статьи и материалы журнала доступны общественности на узбекском, турецком и других тюркских языках, а также на русском, английском языках, в печатном и электронном виде.

Разработанная этим журналом концепция “Видение тюркского мира – 2040” для ускорения взаимоотношений в тюркском мире, реализации “Пятилетней стратегии Организации тюркских государств” – главное между братскими народами и стран с общей историей, языком и культурой. Надеемся, что она внесет достойный вклад в вывод научного сотрудничества на более высокий уровень, в дальнейшее укрепление авторитета Организации тюркских государств, включающей в себя огромный регион с населением около 170 млн. жителей, а также повышению имиджа нашей страны на международном уровне. Как отметил наш Президент Шавкат Мирзиёев на Первом Саммите Организации тюркских государств в Самарканде 11 сентября 2022 года: “Если бы мы напечатали бесценное духовное сокровище на языках всех государств-членов и наблюдателей, мы создали бы прочную основу для сближения наших братских народов и, прежде всего, нашего молодого поколения”. Удачи на этом пути сотрудникам и авторам журнала, его читателям из разных уголков мира!

Проф. Др. Рустам ХАЛМУРАДОВ,

Сенатор Олий Мажлиса Республики Узбекистан, ректор Самаркандского государственного университета имени Шарафа Рашидова

FOLKLORSHUNOSLIK

O‘ZBEK XALQ DOSTONLARI LEKSIKASINING TARIXIY ASOSLARI

Ahmad RAHIMOV,
SamDCHTI dotsenti

ANNOTATSIYA

Xalq og‘zaki ijodi namunalari turkiy xalqlarning mushtarak nomoddiy madaniy merosi hisoblanadi. Ham adabiyotshunoslik, ham tilshunoslik tadqiq metodlari bilan tahlil olib boradigan folklorshunos ilmi uchun xalq dostonlari matnini lisoniy tadqiq qilish adabiy til va uning tarixiy tadrijiy bosqichlarini o‘rganishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada Ergash Jumanbulbul o‘g‘li tomonidan kuylangan “Xushkeldi”, “Qunduz bilan Yulduz” kabi ishqiy dostonlarda qo‘llanilgan ayrim leksik birliklar qiyosiy-tarixiy jihatdan tadqiq qilingan. Ya’ni, qadimgi turkiy so‘zlar hamda tilimiz taraqqiyotining keyingi bosqichlarida o‘zlashgan forsiy va arabiy so‘zlar hozirgi adabiy til materiallari bilan taqqoslangan. Tadqiqotda ilmiy-nazariy manbalar bilan birga “Qadimgi turkiy so‘zlar lug‘ati” kabi leksikografik matndan ham keng foydalanilgan.

Kalit so‘zlar: folklor, xalq dostonlari, til bilimi, eski so‘z, eskirgan qatlam, o‘zlashgan so‘zlar, qadimgi turkiy asos, lug‘at.

ИСТОРИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЛЕКСИКИ УЗБЕКСКОГО НАРОДНОГО ЭПОСА

Ахмад РАХИМОВ,
доцент, СамГИИЯ

АННОТАЦИЯ

Образцы народного творчества являются общим нематериальным культурным наследием тюркских народов. Лингвистическое исследование текста народных былин имеет большое значение в изучении литературного языка и его исторических этапов для фольклористской науки, анализирующей как литературоведческие, так и лингвистические методы исследования. В данной статье со сравнительно-исторической точки зрения исследуются некоторые лексические единицы, используемые в романтических эпосах, таких как “Хушкелди” и “Кундуз биля Юлдуз”, воспетых сыном Эргаша Джуманбюльбюля. То есть древнетюркские слова и персидские и арабские слова, приобретенные на более поздних этапах развития нашего языка, сопоставлялись с материалами современного литературного языка. Наряду с научно-теоретическими источниками в исследовании широко использовались лексикографические источники, такие как “Словарь древнетюркских слов”.

Ключевые слова: фольклор, народный эпос, языковые знания, древнее слово, устаревший пласт, заимствованные слова, древнетюркская основа, словарь.

HISTORICAL FOUNDATIONS OF THE VOCABULARY OF UZBEK FOLK EPIC

Akhmad RAKHIMOV,
Associate Professor of SamSIFL

ANNOTATION

Samples of folk art are the common intangible cultural heritage of the Turkic peoples. The linguistic study of the text of folk epics is of great importance in the study of the literary language

and its historical stages for folklore science, which analyzes both literary and linguistic research methods. In this article, from a comparative historical point of view, some lexical units used in romantic epics, such as “Xushkeldi” and “Kunduz bila Yulduz”, sung by the son of Ergash Jumanbulbul, are examined. That is, ancient Turkic words and Persian and Arabic words acquired at later stages of the development of our language were compared with the materials of the modern literary language. Along with scientific and theoretical sources, lexicographic sources, such as the Dictionary of Ancient Turkic Words, were widely used in the study.

Key words: folklore, folk epos, language knowledge, ancient word, obsolete layer, borrowed words, ancient Turkic basis, dictionary.

Ma'lumki, adabiy tilning har bir tarixiy bosqichiga xos leksik fondi asosini mazkur davr talab va ehtiyoji natijasida yuzaga keladigan funktsional-me'yoriy so'zlar tashkil qiladi. Xalq dostonlari eng qadimgi davrlardan XX asr boshlarigacha izchil ijodiy qayta ishlanib, ana shu davrlar tiliga moslashtirib borilgan. Shu tufayli ulardagi tarixiy lug'aviy birliklar ham adabiy til tarixining barcha bosqichlarida me'yoriy so'zlar sifatida faoliyat ko'rsatganligi bilan ajralib turadi. Bunday leksik tanlanish jarayonida: 1) bir guruh til birliklarining qayta ishlashnishi qadimgi og'zaki ijod asosida orttirilgan boy an'analarga asoslanganligi; 2) og'zaki ijodning boshqa ommaviy ijroga asoslangan janrlarga nisbatan, dostonlar badiiy kompozitsion qurilishining murakkabligi ular tilining birmuncha konservativ xususiyat kasb etishga olib kelganligi; 3) dostonlar tilining qadimdan o'z davrining eng iqtidorli va bilimdon kishilari sanalgan xalq baxshilari tomonidan izchil qayta ishlanib borilishi; 4) yozma badiiy ijodning keyingi davrlar mobaynida folklor manbalariga kuchli ta'sir etishi kabi omillar muhim ahamiyatga ega bo'lgan.

Aynan ana shunday ekstralingvistik omillarning aks-sadosi o'laroq, dostonlarning tarixiy leksik qatlami: a) iste'mol darajasiga ko'ra til tarixining eng qadimgi davrlarida, shuningdek, hozirgi tilda ham o'zining funktsional-normativlik xususiyatini yo'qotmagan so'zlardan; b) iste'mol davri va me'yoriylik xususiyatiga ko'ra til tarixining qadimgi turkiy va eski o'zbek tili bosqichlarigagina daxldor bo'lgan so'zlardan iboratligi bilan xarakterlanadi. Tadqiqotlarda bunday qadimgi asosga ega bo'lgan leksik hodisa «eski so'zlar» va «eskirgan so'zlar» kabi atamalar vositasida tasniflanadi (Ўзбек тили лексикологияси, 1981: 141-142).

Ana shu tasnifdan kelib chiqqan holda, dostonlar leksikasining tarixiy ildizlarini yoritishda muhim bo'lgan qadimiy so'zlar qatlamini, dastlab ikkita katta guruhga, ya'ni eski va eskirgan so'zlarga ajratish o'rinlidir:

1. Eski so'zlar. Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, dostonlar tilidan o'rin olgan qadimiy so'zlarning kattagina guruhi tilda paydo bo'lish vaqtiga ko'ra til tarixining eng qadimgi davriga borib taqalishiga qaramay, hozirgi o'zbek adabiy tilida va boshqa ko'pgina turkiy tillarda faol iste'mol etilib kelinayotganligi bilan o'zining passiv qatlamga mansub zamondoshlaridan ajralib turadi. Ular «Qadimgi turkiy so'zlar lug'ati» (DTS) bilan qiyoslanganda quyidagi xususiyatlariga ko'ra o'zaro farqlanadi:

I. Dostonlarda va hozirgi o'zbek adabiy tilida bir xil shakl va mazmunga ega bo'lgan eski so'zlar:

ayg'ir (28) /ayg'ir (48); ata(65) /ota (10); ač (3) /och; arqar (54) /arqar (216); ana (43) /ona/yena (41); at (65) /ot (65) hayvon, ot ism; av (68) /ov (6); avči (69) /ovchi; balty (81) /bolta (189); baqa (251) baqa (112); baltir (81) /boldir (108); buqa (225) /buqa (251); bal (79) /bol (73);

baj (79) /boy (44); böz (118) /bo‘z - bo‘z rang; buz (118) /bo‘z (242) – mato, bo‘z - bo‘ydoq; burun (126) /burun (183) - qadim, burun – tana a‘zosi kabilar¹-.

Bulardan tashqari, dostonlarda qadimgi turkiy til bilan mushtarak bo‘lgan eski so‘zlar ichida til tarixining mazkur davridayoq arab va fors-tojik tilidan o‘zlashtirilgan quyidagi lug‘aviy birliklarni ham uchratish mumkin: a) arab tilidan o‘zlashgan eski so‘zlar: maydan (399), /maydon (131); adad (41) /adad (201) – son, chek, chegara; amal (41) /amal (49); arz (58) /arz (132); asal (60) /asal (97); adab (75) /odob/adab (109); bob (76) /bob (13); manzil (339) /manzil (98); rabat (476) /rabot (210); šart (520) /shart (87); g‘aflat (485) /g‘aflat (95); b) fors-tojik tilidan o‘zlashgan so‘zlar: arzu (59) /orzu; asan (59) /oson (103); karvon (289) /karvon (110); saray (488) /saroy (44); mard (339) /mard (55); zahar (639) /zahar (87); zinhar (639) /zinhor (46); jan (640) /jon (51); gavhar (195) /gavhar (88); ganj (194) /ganj (100); gul (195) /gul (104); gur (195) /go‘r (108) kabilar shular jumlasidandir.

II. Dostonlarda saqlanib qolgan ba‘zi eski so‘zlar o‘zining fonetik qiyofasi va semantik xususiyatlariga ko‘ra hozirgi o‘zbek shevalari bilan mushtaraklik kasb etadi:

Qadimgi turkiy manbalarda (DTS)	Dostonlarda va o‘zbek-qipchoq shevalarida	Hozirgi o‘zbek adabiy tilida
yilan (266)	yilan (183)	ilon
yüzük (288)	yuzuk (294)	uzuk
yüz (288)	yuz (381)	suz(moq)
yenga (256)	enga (47)	yanga
qatmaq (432)	qatmoq (222)	qorishtirmoq
čatir (142)	chatir (453)	chodir
örle (389)	o‘rlamoq (317)	balandlikka ko‘tarilmoq
pusug‘či (398)	pusqinchi (110)	qochoq
keriš (301)	kerish (399)	janjal
en (173)	enmoq (118)	pastga tushmoq
bel (93)	bel (394)	dara
yipar (267)	yipar (302)	ufor
tom (525)	tom (262)	uy
emig (175)	emig (308)	ko‘krak
baqan (62)	baqan (59)	ot bog‘lanadigan ustun

III. Dostonlarda uchraydigan ba‘zi eski so‘zlar o‘zining fonetik qiyofasiga ko‘ra qadimgi turkiy tilda o‘z muqobillariga ega bo‘lsa ham, ular semantik jihatdan farqlanadi. Nazarimizda, bunday omonimik holatning yuzaga kelishida so‘z ma’nolarining torayishi va kengayishi muhim ahamiyat kasb etgan. Ular quyidagi so‘zlar misolida ko‘zga tashlanadi:

1. Qadimgi turkiy tilda töqim/to‘qim - qoramol, buqa ma’nosini ifodalaydi (DTS, 574). Bu so‘z dostonlarda va hozirgi o‘zbek adabiy tilida, jazliq yoki egar ostiga qo‘yiladigan, odatda, kigizdan qilinadigan ot-ulov abzali ma’nosini bildiradi (O‘zTIL, II, 257).

2. Qadimgi turkiy manbalarda tön/to‘n – ko‘ylak va ustki kiyim ma’nosida qo‘llangan (DTS, 574). Bu so‘zning hozirgi adabiy tildagi ma’nosi birmuncha toraygan bo‘lib, oldi ochiq uzun milliy ustki kiyim – chopon tushunchasini anglatadi (O‘zTIL, II, 249).

Xullas, dostonlarda eski so‘zlar miqdori ancha salmoqlidir. Biroq, asosiy e’tiborni ulardagi eskirgan so‘zlar tahliliga qaratishni maqsad qilib qo‘yganligimiz tufayli, eski so‘zlardan ayrim

¹ Misollar «Xushkeldi» va «Qunduz bilan Yulduz» dostonlaridan (Bulbul taronaliri, III jild) olindi.

namunalar keltirish bilan chegaralandik xolos. Qayd etib o'tilgan eski so'zlar qatlami esa, dostonchilik taraqqiyotining quyidagi tarixiy lingvistik xususiyatlaridan dalolat beradi:

1. O'zbek xalq dostonlarining asosiy leksik fondini qadimgi turkiy bosqichdayoq faol iste'molda bo'lib, hozirgi kunda ham o'zining leksik-semantik va fonetik xususiyatlarini saqlagan holda adabiy til va qisman lahjalarning funktsional-normativ birliklari sifatida faoliyat ko'rsatayotgan so'zlar tashkil etadi. Bu esa, adabiy til tarixiga xos "obyektiv me'yoriy birliklar" (Берматов, 1999: 30) tilning boshqa vositalarida bo'lgani singari, xalq dostonlarida ham lisoniy voriclik asosida izchil davom ettirilganligidan dalolat beradi.

2. O'zbek xalq dostonlarida va qadimgi turkiy manbalarda umumiy fonetik strukturaga ega bo'lgan bir guruh so'zlar, hozirgi adabiy til me'yorlariga nisbatan dialektal birliklar (noadabiy qatlam) hisoblansa ham, ular adabiy tilning tarixiy shakliga xos normativlikni o'zida aks ettiradi. Chunki hozirgi ko'pchilik turkiy tillar va o'zbek shevalarida (asosan, qipchoq lahjasiga mansub shevalar) ham saqlanib qolgan bu so'zlardan ba'zilar (yilan (296), kerish (310) qayqaymoq (742) "Navoiy asarlari lug'ati"da ham qayd etilganligi, buning yaqqol dalili bo'la oladi.

2. Eskirgan so'zlar. Ma'lumki, eskirgan lug'aviy birliklar eski so'zlardan, shuningdek, zamonaviy tilning me'yoriy leksikasidan eskilik bo'yog'iga egaligi bilan farqlanadi. Bunday so'zlar zamonaviy ijodkorlar tomonidan yaratilgan badiiy asarlarda o'tmish davr tasavvurini berish, personajlar nutqini zamon talabiga mos ravishda individuallashtirish ehtiyoji tufayligina ishlatiladi. Biroq dostonlar tilida uchraydigan eskirgan so'zlar bunday uslubiy talablardan mustasno bo'lib, ular dostonlarning ko'p asrlik ijodiy shakllanish bosqichlarida xalq tilining eng faol me'yoriy leksikasi sifatida amalda bo'lganligi bilan xarakterlanadi. Boshqacha aytganda: "Tarixiylik nuqtayi nazaridan dostonlarda uchraydigan eskirgan so'zlar, mazkur manbalar uchun tarixiy yoki eskirgan so'zlar emas. Chunki dostonlar yaratilib, asrlar osha kuyalanib kelinganda, bu so'zlar juda mahsuldor bo'lgan va shu sababli ular dostonlarning badiiy to'qimalariga chuqur singib ketadi" (Ишмаев, 1970: 56-63).

Shu narsa ham xarakterliki, dostonlar tiliga xos eskirgan so'zlarning kattagina qismi, eski so'zlar singari qadimgi turkiy tilga oid yozma manbalar bilan ko'pgina lingvistik mushtarakliklarga egaki, bu mushtaraklik qadimgi turkiy og'zaki ijodning yozma manbalarga ta'siridan ham dalolat beradi. Jumladan, H. Zaripov bunga alohida e'tibor bergan holda "Devonu lug'otit turk" dagi leksikaning anchasi o'zbek folklorida ko'pincha eskirgan shaklini saqlab qolgan", - deb uqtirishi ham, epik asarlarda qadimgi turkiy tilga oid so'zlarning salmoqli o'rin egallashini ko'rsatadi (Зарипов, 1976: 65-67).

Bu mulohazalarning dalili sifatida dostonlar tilidagi ana shunday so'zlarning bir qismini qadimgi turkiy yozma manbalar (DLT) va ular asosida tuzilgan lug'atlar (DTS) bilan qiyoslagan holda keltirib o'tamiz. Ular quyidagi xususiyatga egaligi bilan o'zaro farqlanadi:

1. Fonetik tarkibi va leksik-semantik xususiyatlariga ko'ra qadimgi turkiy til bilan mushtarak bo'lgan so'zlar:

bo'rk (DTS. 118); bo'rk (337) – bosh kiyim, telpak.

do'n (DTS. 60); do'n (385) - qayt(moq), qayril(moq),

jag'i (DTS.224); yog'i (453) – dushman, yov.

jaq (DTS. 337); yoq(moq) (299) surtmoq.

jügrük at (DTS. 284); yugruk ot (279) - chopqir ot.

jügrük bilga (DTS. 284); yugruk baxshi (474) – ziyrak, donishmand kishi.

jajla (DTS. 226); yayla(tmoq) (57) – yozla(tmoq).

körpa at (DTS. 318); ko'rpa ko'zi – yosh ot, yosh ko'zi.

kand (DTS.290); kand (229) - shahar.
 kölig (DTS. 314); kulig (259) – yuk oti, yuk tashiydigan ot.
 köşik (DTS. 319); ko‘shk (294) – ayvon, shiypon.
 saq köñül (DTS. 485); soq qiz (312) – hushyor ko‘ngil, ziyrak, hushyor qiz.
 sag‘ (DTS. 480); sag‘ qiz (312) - aql, farosat; aqli, hushli qiz.
 sōq (DTS.508); so‘q(qi) (384) - urmoq, kuchli zarba bermoq.
 sōq (DTS. 508); so‘g‘(ish) (51) - syqmoq, tiqmoq; jang.
 sōq (DTS. 506); so‘q(tir) (222) – yasa(moq), qur(moq).
 sin (DTS. 503); sin (36) – gavda.
 örla (DTS. 389); o‘rla (49) – balandlikka ko‘tarilmoq.
 terlik (DTS. 555); terlik (20) – ot abzallaridan birining nomi.
 töš (DTS 382); to‘sh (373) - ko‘krak, to‘sh.
 tug‘ (DTS. 584); tug‘ (57) - bayroq.
 tut (DTS. 591); tut (27) – zang, temir zangi.
 tuz (DLT.I. 314); tuz (57) - to‘g‘ri, tekis.
 čat (DTS. 141); chot (232) - urmoq, savalamoq.
 čal (DTS. 137); chal (392) - savalamoq, qamchi chalmoq
 qaq (DTS. 432); qaq (235) - ko‘lmak.
 qula (DTS 464); qula (348) – za‘faron rang.

II. Qadimgi turkiy til bilan leksik-semantik jihatdan mushtarak, biroq fonetik tarkibiga ko‘ra qisman farqlanuvchi so‘zlar:

añdi (DTS. 47); angni (245) – poyladi, ta‘qib qildi.
 alp (DTS. 36); alp (400) - bahodir, pahlavon.
 bögur (DTS. 116); bo‘yir (88) – buyrak.
 berim (DTS. 96); berish (96) – maosh, qarz, to‘lov.
 inanč (DTS. 299); inoq (553) – ishonchli vakil, mansabdor.
 kökuz (DTS. 313); ko‘kay (382) - ko‘krak.
 buñ (DTS. 124); mung (381) – mung, g‘am.
 tög‘ (DTS. 570); to‘q (450) – chang, to‘zon.
 qag‘an (DTS. 405); xoqon (277) – oliy davlat boshlig‘i.
 qan (DTS. 417); xon (9) – xon, hukmdor.
 kömüldürük (DTS. 314) - o‘mulduruk – ot ko‘kragiga bog‘lanadigan tasma.

Dostonlar tilining tarixiy asoslarini belgilashda muhim bo‘lgan bunday so‘zlarning aksariyat qismi etimologik jihatdan umumturkiy asosga ega bo‘lib, ular turkiy tillar tarixining milliy bosqichlarida ham faol qo‘llanilib kelingan. Masalan:

Qirqin. Qadimgi turkiy tilda: qirqin - cho‘ri, asira/qiz qirqin – asira qiz/ DTS. 446G‘. Eski o‘zbek va boshqa turkiy tillarda: qo‘rqo‘n-joriya, cho‘ri, asira /Rad.II. 748G‘. Dostonda: Qirqin qizlar bo‘lsin sening qurboning /22/.

Sin. Qadimgi turkiy tilda: sin – gavda, qomat /DTS. 503/. Turkiy tillarda: sin-gavda, qomat /Rad. IV. 628/. Dostonda: Ko‘ring sini-sinbatti /36/.

Ko‘rpa. Qadimgi turkiy tilda: körpa – yosh, navnihol /körpa öt – yangi chiqqan maysa, o‘t /DTS. 318G‘. Turkiy tillarda: körpa - qo‘zi, yangi tug‘ilgan qo‘zi /Rad.II. 1464/. Dostonlarda: Mo‘min bolam, ko‘rpa qo‘zim omon bo‘l /380/.

Qula. Qadimgi turkiy tilda: qula – za‘faron rang, sariq-qizil tus /DTS. 464/. Turkiy tillarda: qula-sariq-qizil rang /Rad. III. 967/. Dostonda: Otin chopib qula dashga /348/.

Do‘n. Qadimgi turkiy tilda: dön - aylanmoq, qaytmoq, qayrilmoq /DTS.160/. Turk, ozor tillarida: dönmaq-aylanmoq, qaytmoq, qayrilmoq, dönüm-qaytish /Bud. I. 576/. Dostonda: do‘nmoq-ot ustidagi turlicha harakat: Alvon-alvon do‘nadi. Avaz o‘tday yonadi /385/.

Ko‘shk. Qadimgi turkiy tilda: köşik – ayvon /DTS. 319/. Usmonli turk: köshk-ayvon, bog‘ shiypni /Bud. II. 156/ Dostonda: Qunduzoy ko‘shki ustida qizlar bilan o‘ynashib o‘tiribdi /294/.

Chalmoq. Qadimgi turkiy čal - urmoq, savalamoq /DTS. 137/. Usmonli turk va ozor tillarda: chäl - urmoq, silkitmoq. /Rad. 1875, 1976/. Dostonda: Otga qamchi chaladi /392/.

Soq. Qadimgi turkiy tilda: saq- diqqatli, hushyor, ziyrak (saq tur – hushyor tur) DTS. 486/. Uyg‘ur: saq; oltoy, qirim, qozoq: sag‘-hushyor, ehtiyotkor, ziyrak, aqlli, mushohadali /Rad. IV. 249/. Dostonda: Oqqiz ... o‘zi to‘lgan sog‘ qiz uyqusi kam soq qiz /240/.

Tut. Qadimgi turkiy tilda: tut – zang /DTS. 591/. Qozoq: tut, boshqa turkiy tillarda: tat – zang, temir zangi /Rad. IIIg‘ 898. 1475/. Dostonda: Belida tut bosgan keskir xanjari /271/.

Qoq. Qadimgi turkiy qaq - ko‘lmak /DTS. 422/. Turkiy tillarda: qaq - ko‘lmak, ko‘l anhor (Rad. II. 57/. Dostonda: Alqarga suv berar cho‘llarning qoqi /231/. Mazkur so‘z hozirgi kunda Samarqand viloyati, Moybuloq jamoa xo‘jaligidagi Qoq qishlog‘ining nomi sifatida ham uchraydi.

To‘q. Qadimgi turkiy tilda: töq – chang, to‘zon /DTS. 570/. Turkiy tillarda: tög‘-chang /Rad. III. 1158/. M.Koshg‘ariy to‘q so‘zini “ot oyoqlarining tepinishidan chiqqan chang, to‘zon”, deb izohlaydi /DLT. III. 140/. Dostonda: Yo‘rtib tulpor to‘q otdi G‘450G‘.

Dostonlarda saqlanib qolgan qadimgi turkiy so‘zlar, o‘zining polisemantik xususiyatlari bilan ham tarixiy ahamiyatga ega. Xususan, quyidagi so‘zlar buning yaqqol dalili bo‘la oladi:

1. Yugruk/yuguruk. M.Koshg‘ariyning izohiga ko‘ra, bu so‘z qadimgi turkiy tilda ikki xil ma‘no ifodalashga xizmat qilgan: 1. jygyrk at – poygada o‘zib ketadigan ot; 2. jygyrk bilga - o‘g‘uzlar bilag‘on, donishmand, ziyrak va fozil kishilarni jyrpyk bilga deganlar /DLT. I. 52/. Turkiy tillarda: yugruk at va yuguruk kishi - chopqir ot, chaqqon, tez yuruvchi kishi /Bud. I. 380/. Dostonda ham so‘zning mazkur ma‘nolari saqlanib qolgan bo‘lib, ular quyidagilar misolida ko‘zga tashlanadi: 1) ot va tulpor leksemalarining epiteti sifatida chopqir ma‘nosini ifodalaydi: Yo‘lda qoldi ne bir yugruk tulporlar /267/; 2) ot va tulpor sifatlanuvchilarning tushirilishi natijasida yuguruk so‘zining o‘zi chopqir ot ma‘nosini ifoda etadi: O‘zim tengi ne bir yugruklar bor edi /267/; 3) baxshi so‘zining epiteti sifatida fozil, bilag‘on, chechan ma‘nosini anglatadi: Bir avoza bo‘ldi o‘zbek eliga, “Hech erda yo‘q bunday yugruk baxshi” deb /47. V/; 4) juft so‘zning komponenti sifatida chopqir, epchil, chaqqon kishilar obrazini umumlashtiradi: ...yaxshi-yomon, yugruk-chobon, qiz bilan juvon, ... go‘yoki odam qolmay tomoshaga chiqdi /23/.

Shuningdek, dostonlarda yugruk so‘zining qayd etilgan ma‘nolari a) otlarga nisbatan: chopqir (96), uchqur (334), churra (265) singari sinonim sifatlovchilar vositasida; b) shaxslarning aqliy faoliyatiga nisbatan: bilgir (65), chechan (214), so‘zamolG‘ donishmand kabi sinonimlar; v) jismoniy faoliyatiga nisbatan: chaqqon (57), epchil (351), chopchon (15) /chopson (506) singari sinonimlar vositasida ham ifoda etiladi. Bu sinonimlardan chopchon // chopson hozirgi o‘zbek adabiy tilida o‘z aksini topmagan bo‘lib, tarixan turkiy tillarda chopson-tez, to‘xtovsiz, bir zumda ma‘nosida qo‘llangan (Rad.III. 1927.)

Dostonlarda bu so‘zning quyidagi ma‘nolarini qayd etish mumkin: a) epchil, chaqqon ma‘nosida: ...erligimni, o‘tkirigimni, chopchon-epchilligimni ko‘rsatib qo‘yay (8); b) tez, darrov, bir zumda ma‘nosida: Avazxon biz bilan juda yaxshi, meni tashlab ketmaydi, (men uni) tez-chopchon ko‘ndirib qo‘yaman (15).

2. El so‘zi. Qadimgi turkiy manbalarda: el – yurt, mamlakat; urug‘, qabila, xalq; kelishuv, do‘stlashuv kabi ma‘nolarda qo‘llangan (DTS. 168.) Turkiy tillarda ham xuddi shunday

ma'nolarda qayd etiladi (Bud.I. 203-204). Dostonda: a) yurt, mamlakat, vatan ma'nosida: O'z elimda bozorim bor, kantim bor (229); b) xalq, urug', elat ma'nosida: Elim bor, xalqim bor, vallamatim bor (229); v) do'st ma'nosida: El ekanin, yov ekanin bilmadim (254).

3. To'sh so'zi. Qadimgi turkiy tush - ro'para, qarama-qarshi tomon; teng, bir xil G'odta kishi joq saja tush teinj - hozir senga teng kishi yo'q (DTS. 590). Turkiy tillarda ham xuddi shunday ma'noda uchraydi (Bud.I. 394-395). Alisher Navoiy asarlarida ham to'shG'tush - tomon, taraf, ro'para ma'nosini anglatadi. (NAL. 621). Dostonda: a) ro'para, qarama-qarshi tomon ma'nosida: Ot qo'ying kallar to'sh-to'shidan (558, II); b) tengdosh, bir xil yoshdagi kishi ma'nosida: Tanib bilib so'ylash tengi-to'shingni (389, II). M.Sheralievning yozishicha, "Kitobi Dada Qo'rqu" asarida ham o'z aksini topgan tej tush hozirgi turkiy tillardagi ot yasovchi - dosh affiksining eskirgan shaklidir» (Шералиев, 1975: 87-89).

Darhaqiqat, hozirgi o'zbek tilidagi tengdosh so'zining qadimgi turkiy manbalarda tush tej va anij tushi (DLT. III. 138) tarzida birgalikda hamda yakka qo'llanishi, dostonlarda mazkur so'zning teng-to'sh kabi juft so'z tarkibida uchrashi, ularning asrlar mobaynida grammatikalizatsiyalashishi jarayonidan dalolat beradi.

Bundan tashqari, dostonlarda ko'krak ma'nosida qo'llangan to'sh so'zi, dostonlar nashrida yuqorida keltirilgan to'sh so'zi bilan omograf qiyofada keltirilgan bo'lib, ular aslida o' va u fonemalarining qattiq, yumshoqligi asosida farqlangan paronimlar bo'lgan. Chunki qadimgi turkiy tilga doir manbalarda bu so'zlar tosh - ko'krak (DTS. 582) va tush (DTS. 590) tarzida farqlanadi. Dostonlarda ko'krak ma'nosidagi to'sh so'zi quyidagicha o'z aksini topadi: Yolg'izini bosib opti to'shiga (373).

III. Fonetik shakli o'xshash, biroq semantik jihatdan farqlanuvchi so'zlar.

Qadimgi turkiy manbalar va dostonlarda fonetik jihatdan mushtarak bo'lgan ba'zi so'zlar mazmuniga ko'ra farqlanadi. Bunday farqlarning yuzaga kelishida qadimgi turkiy so'zlarning keyingi asrlar mobaynida turlicha yangi ma'no kasb etishi muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Xususan, ular quyidagi so'zlarning ma'no tarmoqlanishi misolida ko'zga tashlanadi:

Baxshi so'zi qadimgi turkiy manbalarda: baqshi 1) budda ruhoniysi; 2) bilimdon, fozil kishi; 3G' ustoz, murabbiy (DTS. 82); turkiy tillarda ularning fonetik qonuniyatlariga mos ravishda baqsho' /baqso'/ baxsho' singari variantlarda qo'llanilgan bo'lib, quyidagi ma'nolarga ega bo'lgan: 1) budda ruhoniysi; 2) kotib; 3)ustoz, murabbiy; 4)karomatchi, folbin; 5)sayyor qo'shiqchi, baxshi; 6)davolavchi-qushnoch kabilar (Rad. IV. 1445, 1446). Navoiy asarlarida baxshi-kotib, mirzo, yozuvchi ma'nosida uchraydi (NAL. 99).

Keltirilgan dalillardan ko'rinadiki, til tarixida baxshi dastlab, budda manaxi, ruhoniysi ma'nosiga ega bo'lib, ruhoniylarning turlicha faoliyati, jamiyatda tutgan o'rni mavqeidagi o'zaro o'xshashliklar so'zning semantik tadrijiga asos bo'lgan. Nazarimizda, bu o'xshashliklar quyidagilarda ko'zga tashlanadi: 1) budda ruhoniysi - o'z davrining bilimdon, tajribali va e'tiborga sazovor kishisi sifatida ustoz, murabbiy ma'nosining yuzaga kelishiga asos bo'lgan; 2) ziyoli, savodli kishilari sifatida kotib, mirzo so'zlariga sinonimik ma'no kasb etgan; 3) ruhoniylarning g'ayritabiiy kuchlar, insu-jinslar bilan muloqatga kirisha oladigan shaxs sifatida tasavvur etilishi, folbin, karomatchi va irim-sirimlar bilan davolovchi qushnoch, tabib ma'nolarida qo'llanishiga asos bo'lgan; 4) turli diniy udumlarni, duolarni ijro etish qobiliyatiga ko'ra esa, xalq qo'shiqchilari, dostonchilariga nisbatan ham qo'llagan. Islomgacha bo'lgan shamanlik va budda ruhoniylari faoliyatiga xos bu udum elementlari, qirg'iz, shuningdek, o'zbek xalqlarida doira, g'ijjak, qo'buz va tayoq yoki xivich vositasida yovuz ruhlari, insu-jinslarni haydovchi qushnochlar, baxshilar faoliyatining hozirgacha ham saqlanib qolganligi misolida ko'zga tashlanadi (Rad. IV. 1445).

Baxshilarning, qayd etilgani singari, iqtidor egalari bo'lganligini tasdiqlovchi dalillar esa, uyg'ur manbalarida uchraydigan quyidagi satrlar misolida ko'zga tashlanadi: sōzçi baqşı ata – chechan baxshi ota (DTS. 82).

Ang so'zi. Qadimgi turkiy manbalarda: aŋ- qush (DTS. 46). Eski o'zbek va boshqa turkiy tillarda: aŋ – umuman, ovlanadigan qush va hayvon; usmonli turk tilida: aŋ -it bolasi va har qanday yosh hayvon (Bud. I. 103). Navoiy asarlarida ham ang – ovlanadigan hayvon va ov ma'nosida qo'llangan (NAL. 50). Dostonlarda so'zning ang/ong shakllari ham, turkiy tillarda bo'lgani kabi, umumiy ma'noda qo'llagan: Mergan otar suvsiz cho'lning ongini (281). yoki, Yuzta angning go'shtini eb ... (518. II).

Bitik so'zi. Qadimgi turkiy manbalarda bitik – kitob, yozuv, tumor kabi ma'nolarda qo'llangan (DLT. I. 365) Turkiy tillarda mazkur ma'nolardan tashqari, bitik so'zi taqdir ma'nosida ham uchraydi (Bud. I. 242). Navoiy asarlarida bitik - maktub, xat, yozuv singari ma'nolarda uchraydi (NAL. 121). Mazkur so'z dostonlarda taqdir ma'nosida uchraydi: Taqdir-bitik meni Avazga qarab burgan ekan (428).

Bulardan tashqari, dostonlarda qo'llangan quyidagi so'zlar ham qadimgi turkiy manbalardan semantik jihatdan farqlanadi: ko'mak-yordam (112), qadimgi turkiy tilda: kömak-qo'riqchi, kuzatuvchi (DTS. 326); uzuk-ingichka, xipcha (339) qadimgi turkiy tilda: üzük – uzilgan, uzuq (DTS. 630); cher-g'am, azob (10), qadimgi turkiy tilda: çer – ichki tiqin, ich qotishi (DTS. 144); cher-g'ov, to'siq (416), qadimgi turkiy tilda: çer - ro'para, qarshi tomon (DTS. 144).

IV. Qadimgi turkiy o'zaklar asosida yasalgan so'zlar.

Chug'ul. Qadimgi turkiy manbalarda so'zning chög'iG'G'chüg'i shakli, baqiriq, janjal, tortishuv ma'nosida qo'llangan: chög'i qöpdi – janjal ko'tardi (DTS. 152). Turkiy tillarda mazkur o'zak asosida yasalgan chög'ulG'chug'ul so'zi ayg'oqchi; g'iybatchi, shikoyatchi, alamzada singari ma'nolarni ifodalaydi (Rad. III. 2014) Navoiy asarlarida chug'ul-chaqimchi, g'iybatchi, ig'vogar ma'nosini ifoda etadi (NAL. 685). Dostonlarda ham bu so'z xuddi shunday ma'noda uchraydi: ... ko'p buzmakor, chug'ul, dilozor yomon odam edi (8).

So'qqi. Qadimgi turkiy manbalarda so'zning sōq shakli, zarb bilan urmoq, ushatmoq, maydalamoq, ezmoq ma'nolarini ifoda etgan (DTS. 508). Mazkur o'zak turkiy tillarda, xususan, tatar: sōq, usmonli turk: soq, oltoy: sōg'u, eski o'zbek: sōg' shakllarida qo'llangan va zarb bilan urmoq, yashirib qo'ymoq, o'rmoq, to'qimoq, qoqmoq, kesmoq, tishlamoq singari ma'nolarga ega bo'lgan (Bud. I. 710). Dostonlarda so'q o'zagining zarba ma'nosidagi so'qqi yasama shakli qo'llangan: Shu so'qqini ko'targan ul, Er yigitning nori bo'ldi (348). Shuningdek, dostonlarda so'q o'zagi asosida yasalgan so'g'ishmak fe'li ham mavjud bo'lib, bu so'z qadimgi turkiy manbalarda sōqiş shakliga ega bo'lgan va yuzlashmoq, to'qnashmoq, jang qilmoq ma'nolarini ifoda etgan (DTS. 509). Turkiy tillarda: so'g'ish-jang, janjal; qozoq tilida: so'g'ush kishi-jangchi, so'g'uchan-tezlovchi, janjal qo'zg'atuvchi va jangchi ma'nolarini ifoda etadi (Bud. I. 710). Dostonlarda so'g'ushmak jang qilmoq ma'nosida qo'llangan: Ko'ngli savash-so'g'ushmak (51).

Angni(moq). Qadimgi turkiy manbalarda aŋdi - ta'qib qildi, poyladi ma'nosida qo'llangan bo'lib, kontekstda quyidagicha uchraydi: ag'çi kejikni aŋdidi - ovchi kiyikni poyladi (DTS. 47). «Devoni lug'otit turk» asarida aŋdidi - hiyla qildi (DLT. I. 302). Turkiy tillarda: aŋdimaq - poylamoq (Rad. I. 146); so'zning aŋimaq shakli, eshitmoq ma'nosini ifoda etadi (Bud. I. 104). Navoiy asarlarida angdimaq/angnimoq-poylamoq, eshitmoq ma'nolarida qo'llangan (NAL. 50). Dostonlarda so'zning quyidagi variantlari ta'qib qilmoq, poylamoq ma'nolarini ifoda etadi: 1. Gulshanbog'da Oftoboyning kanizlari angib turib edi (I. 59). 2. Bobo Avazxonni pishakday angnib yurib edi (245).

Misollardan ko‘rinadiki, tarixan an‘di/an‘i/an‘ni singari fonetik variantlarda qo‘llangan so‘z, semantik jihatdan ko‘rish, eshitish asosida idrok etish bilan aloqadorligiga ko‘ra qadimgi va hozirgi turkiy tillarda keng qo‘llanilib kelinayotgan an‘G‘ong-aql, idrok ma‘nosidagi o‘zak bilan aloqadordir. Dostonlarda mazkur o‘zak asosida yasalgan quyidagi kabi yasama so‘zlarni ham uchratish mumkin: Ang‘ishlamoq-toqatsizlanmoq, anglash, sezish asosida sabrsizlanish holatini obrazli tasvirlash maqsadida shaxsga nisbatan qo‘llaniladi: Yoshlar turar ang‘ishlab, Bersa deb, o‘lanni boshlab (342). Ang‘ishlamoq fe‘li boshqa bir o‘rinda otlarga nisbatan qo‘llangan holda, ularning sezish orqali yuzaga keladigan harakatini, ya‘ni gijinglash harakatini ifoda etadi: Alqarday ang‘ishlab, necha turli yo‘rg‘alashlarni boshlab (216). Shuningdek, on/ong so‘zining turlicha yasovchi qo‘shimchalar bilan shakllanishi, dostonlarda qo‘llangan angqib ketmoq - o‘zini ongli ravishda idora qilolmagan holda to‘g‘ri kelgan tomonga yugurib ketmoq /454/ hamda angqaymoq, angraymoq (328) - hushsiz qotib qolmoq, hushsizlanmoq ma‘nosidagi turlicha ruhiy holatlarni ifodalovchi lug‘aviy birliklar misolida ham ko‘zga tashlanadi.

Xullas, o‘zbek xalq dostonlarida til tarixining qadimgi turkiy bosqichidanoq me‘yoriylik kasb etgan bu kabi so‘zlar salmoqli o‘rin egallaydi. Ularning kattagina qismi tarixiy-etimologik jihatdan umumturkiy asosga ega bo‘lib, ular qadimdanoq turkiy etnik guruhlar o‘rtasida o‘zaro kuchli ta‘sirga asoslangan epik ijod jarayonidan ham dalolat beradi. Aynan ana shu epik ijod jarayoni asosida shakllangan lingvofolkloristik me‘yorlar yozuvning kashf etilishi bilan yaratila boshlagan yozma manbalarda ham izchil davom ettiriladi (Рахмонов, 1989: 143-247).

Xalq dostonlari va umuman, folklor janrlari qadimdanoq bevosita xalq tiliga asoslangan va asrlar mobaynida bu an‘ana izchil davom etib kelgan. Shuning uchun qadimiy turkiy manbalar bilan mushtarak bo‘lgan lug‘aviy birliklar o‘rtasida tarixiy-dialektal so‘zlar ham kuzatiladi. Nazarimizda, bunday so‘zlarning qadimgi turkiy yozma manbalarga kirib borish sabablarini, yozma badiiy ijodning dastlabki bosqichlarida folklor tilining kuchli ta‘sir etish darajasida taraqqiy etganligi bilan ham izohlash mumkin. Biroq, til tarixining keyingi bosqichida (XX asr boshlarida) jonli tilga xos eng sara unsurlarning qat‘iy qonuniyatlarga asoslangan yozma til vositasida tanlanishi va tilning yozuv talabiga mos ravishda tartibga solib borilishi, adabiy tilning taraqqiy etishida folklor janrlari ishtirokini birmuncha zaiflashib qolishiga olib kelgan. Natijada folklor manbalari uchun asos bo‘lib xizmat qilgan jonli so‘zlashuv tiliga xos ko‘pchilik unsurlar hozirgi adabiy tilga nisbatan lahja maqomiga ega bo‘lgan. Shuning uchun ham dostonlar leksikasidan o‘rin olgan lug‘aviy birliklar faqat tarixiylik (diaxroniya) nuqtayi nazaridagina adabiy til me‘yorlarini aks ettiradi. Zamonaviy tilga munosabati nuqtayi nazaridan bu so‘zlarning aksariyat qismi, yo iste‘mol doirasi chegaralangan, yoki passiv lug‘aviy birliklar sifatida baholanadi.

Iqtiboslar/Сноски/References

1. Бегматов Э., Маматов А. Адабий норма назарияси, III қисм. – Тошкент, 1999.
2. Зарифов Қ.Т. Ўзбек халқ дostonларининг тарихий асослари бўйича текширишлар //Пўлкан шоир... – Тошкент, 1976, 65-67 бетлар.
3. Ишаев А. Халқ дostonлари лексикасига оид кузатишлар //ЎТА, 1970, № 5, 56-63-бетлар.
4. Рахмонов Н. «Култегин» ёдномасининг поэтикаси// Ўлмас обидалар – Тошкент, 1989, 143-247- бетлар.
5. Шералиев М.Ш. О несостоятельных этимологиях некоторых слов и аффиксов тюркских языков // СТ, 1975, №1, С. 87-89.
6. Эргаш Жуманбулбул ўғли. Булбул тароналари. 3-жилд. «Хушкелди», «Кундуз билан Юлдуз». – Тошкент, 1972.
7. Ўзбек тили лексикологияси. – Тошкент, 1981.

BULLETIN OF THE INTERNATIONAL JOURNAL “TURKOLOGICAL RESEARCH”

In order to implement programs and projects developed to accelerate the relationship envisaged at the summit of the Organization of Turkic States held in Samarkand, as well as to coordinate and highlight the research work carried out in the field of Turkic studies, the International Journal “Turkological Research” at Samarkand State University named after Sharof Rashidov passed the state registration. The journal is intended to publish the results of scientific research in the field of Turkic languages and dialects, the history of linguistic and literary relations of the Turkic peoples of Central Asia, the socio-cultural field. There are such headings as a young researcher, memory and our anniversaries. Articles written in Uzbek, Turkish, Russian, English and all Turkic languages are accepted.

THE JOURNAL PUBLISHES ARTICLES IN THE FOLLOWING AREAS:

- ✓ History of socio-cultural relations of the Turkic peoples;
- ✓ Research of the Turkic World;
- ✓ Dialectology of Turkic languages;
- ✓ Geopolitics of the Turkic World;
- ✓ Folklore Studies;
- ✓ Comparative Linguistics and Literary Studies;
- ✓ Literary Relations and Translation Studies.

CONTACT ADDRESS:

Mailing Address:

140104, University boulevard, 15,
Samarkand, Uzbekistan,
Research Institute of Turkology under
Samarkand State University named after
Sharof Rashidov

Phone:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

Email:

turkologiya.samdu@gmail.com

Website:

<https://samdu.uz/en/pages/Turkology>

REQUIREMENTS FOR ARTICLES:

1. The article is presented on 8-10 pages;
2. Article structure:
 1. The text of the article should be prepared in Times News Roman font, size 14, left: 3 cm, right: 1.5 cm, top and bottom: 2 cm; in A4 format in 1.15 intervals.
 2. The title of the article, surname, name and patronymic of the author (authors) are indicated in full and written in capital letters.
 3. Position, academic title, place of work (study), region, republic, telephone and e-mail address of the author (authors) are indicated in full.
 4. The abstract should consist of a brief content and importance of the article, results.
 5. At the beginning of each article, there should be an annotation in Uzbek, Russian and English.
 6. The abstract should be no more than 120-150 words.
 7. At the bottom of the abstract, 7-10 key words should be given that illuminate the content of the article.
 8. The article should be prepared in the following form:
 - a) Introduction;
 - b) Main part;
 - c) Results and Discussions;
 - d) Conclusions;
 - e) List of literature (References) – in alphabetical order;
 - f) Citations are given in brackets in the form of the author's surname - date of publication - page (Muminov, 2020: 25);
 - g) Figures, drawings, tables, diagrams are designated in Arabic numerals as "Figure". Signs or pointers are placed under the figure, in the next line, in the middle and highlighted in bold.
3. The author(s) are responsible for the scientific validity, reliability and plagiarism of the information and evidence presented in the article;
4. Articles will be considered. The journal publishes only articles recommended by experts;
5. Articles not requested will not be published and will not be returned to the authors;
6. Only 1 article of the author is published in 1 issue of the journal.

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR” XALQARO JURNALNING AXBOROT XATI

Davlatimiz tomonidan olib borilayotgan ijtimoiy-ma’rifiy, ilm- fanni rivojlantirishga qaratilgan siyosat, Turkiy Davlatlar Tashkilotining Samarqandda o’tkazilgan sammitida ko’zda tutilgan o’zaro aloqalarni jadallashtirish bo’yicha ishlab chiqilgan dastur va loyihalarni amalga oshirish hamda turkologiya sohasida olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarini muvofiqlashtirish va yoritish maqsadida Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universitetida “**Turkologik tadqiqotlar**” xalqaro jurnali ta’sis etildi. Jurnal turkiy til va shevalar, Markaziy Osiyo turkiy xalqlari lisoniy va adabiy aloqalari tarixi, ijtimoiy-madaniy sohalarda amalga oshirilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarining natijalarini e’lon qilishga mo’ljallangan. Jurnalda *muharrir minbari, tadqiqotlar, ilmiy axborot, taqriz va e’tirof, ilmiy anjuman, yosh tadqiqotchi, xotira, yubilyarlarimiz* kabi ruknlar mavjud. O’zbek, turk, rus, ingliz va barcha turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi.

JURNAL QUYIDAGI YO’NALISHLARDAGI MAQOLALARNI NASHR QILADI:

- ✓ Turkiy xalqlarning ijtimoiy-madaniy aloqalari tarixi;
- ✓ Turk dunyosi tadqiqotlari;
- ✓ Turkiy tillar dialektologiyasi;
- ✓ Turk dunyosi geopolitikasi;
- ✓ Folklorshunoslik;
- ✓ Qiyosiy tilshunoslik va adabiyotshunoshlik;
- ✓ Adabiy aloqalar va tarjimashunoslik.

MUROJAAT UCHUN MANZIL:

Pochta manzili:

140104, Universitet xiyoboni, 15-uy,
Samarqand, O'zbekiston,
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand
davlat universiteti huzuridagi Turkologiya
ilmiy-tadqiqot instituti

Telefon:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

Elektron pocha:

turkologiya.samdu@gmail.com

Veb-sayt:

<https://samdu.uz/uz/pages/Turkology>

MAQOLALARGA QO'YILADIGAN TALABLAR:

- Maqola 8-10 sahifa hajmida taqdim etiladi;
- Maqolaning tarkibiy tuzilishi:
- 1. Maqola matni Times News Roman shriftida, 14 kattalikda, chap: 3 sm, o'ng: 1,5 sm, yuqori va quyi: 2 sm; 1,15 intervalda, A4 shaklida tayyorlanishi lozim.
- 2. Maqola sarlavhasi, muallif(lar)ning familiyasi, ismi va otaismi to'liq holatda katta harflar bilan yozilishi kerak.
- 3. Muallif(lar)ning lavozimi, ilmiy unvoni, ish (o'qish) joylari, viloyat, respublika, telefoni va e-mail adresi to'liq keltirilishi kerak.
- 4. Annotatsiya, maqolaning qisqacha mazmun va ahamiyati, natijalardan iborat bo'lishi lozim.
- 5. Har bir maqola boshida o'zbek, rus va ingliz tillarida annotatsiya bo'lishi lozim.
- 6. Annotatsiya 120-150 so'zdan ko'p bo'lmagan shaklda bo'lishi kerak.
- 7. Annotatsiyaning pastki qismida maqola mazmunini yorituvchi 7-10 ta tayanch so'zlar keltirilishi kerak.
- 8. Maqola quyidagi shaklda tayyorlanishi kerak:
 - a) Kirish (Introduction);
 - b) Asosiy qism (Main part);
 - c) Natijalar va muhokama (Results and Discussions);
 - d) Xulosalar (Conclusions);
 - e) Adabiyotlar (References) – alifbo tartibida keltiriladi;
 - f) Havola(snoskalar)lar qavsda muallif familiyasi – nashr sanasi – sahifasi (Mo'minov, 2020: 25) shaklida keltiriladi;
 - g) Rasm, chizma, jadval, diagrammalar «Rasm» deb arab raqamlari bilan qayd etiladi. Belgi yoki ishoralar – rasm ostida, keyingi qatorda, o'rtada joylashtiriladi va qoraytirilgan shrift bilan belgilanadi.
- Maqolada keltirilgan ma'lumot va dalillarning ilmiy asoslanganligi, ishonchli va ko'chirmachilik holatlari uchun muallif(lar) mas'uldir;
- Maqolalar ekspertiza qilinadi. Ekspertlar tomonidan tavsiya etilgan maqolalargina jurnalda chop etiladi;
- Tavsiya etilmagan maqolalar chop etilmaydi va mualliflarga qaytarilmaydi;
- Jurnalning 1 ta sonida muallifning faqat 1 ta maqolasi chop etiladi.

БЮЛЛЕТЕНЬ МЕЖДУНАРОДНОГО ЖУРНАЛА "ТУРКОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ"

В ЖУРНАЛЕ ПУБЛИКУЮТСЯ СТАТЬИ ПО СЛЕДУЮЩИМ НАПРАВЛЕНИЯМ:

- ✓ История социально-культурных отношений тюркских народов;
- ✓ Исследования тюркского мира;
- ✓ Диалектология тюркских языков;
- ✓ Геополитика тюркского мира;
- ✓ Изучение фольклора;
- ✓ Сравнительное языкознание и литературоведение;
- ✓ Литературные отношения и переводоведение.

В целях реализации программ и проектов, разработанных для ускорения взаимоотношений, предусмотренных на состоявшемся в Самарканде саммите Организации Тюркских Государств, а также координации и освещения научно-исследовательской работы, проводимой в области тюркологии, Международный журнал, Самаркандского государственного университета имени Шарофа Рашидова, «Тюркологические исследования» прошел государственную регистрацию. Журнал предназначен для публикации результатов научно-исследовательских работ в области тюркских языков и диалектов, истории языковых и литературных связей тюркских народов Средней Азии, социокультурной области. Есть такие рубрики, как молодой исследователь, память и наши юбилеи. Принимаются статьи, написанные на узбекском, турецком, русском, английском и всех тюркских языках.

КОНТАКТНЫЙ АДРЕС:

Почтовый адрес:

140104, Университетский бульвар, 15,
город Самарканд, Узбекистан,
Научно-исследовательский институт
Тюркологии при Самаркандском
Государственном Университете имени
Шарофа Рашидова

Телефон:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

Электронная почта:

turkologiya.samdu@gmail.com

Веб-сайт:

<https://samdu.uz/ru/pages/Turkology>

ТРЕБОВАНИЯ К СТАТЬЯМ:

- К публикации принимаются статьи объемом 8-10 страниц;
- Структура статьи:
 1. Текст статьи должен быть выполнен шрифтом Times News Roman, размером 14 пунктов, слева: 3 см, справа: 1,5 см, сверху и снизу: 2 см; с межстрочным интервалом 1,15, формат листа А4.
 2. Название статьи, фамилия, имя и отчество автора(ов) должны быть написаны заглавными буквами в полном регистре.
 3. Должность, ученое звание, места работы(учебы), регион, Республика, телефон и адрес электронной почты автора(ов) должны быть указаны полностью.
 4. Аннотация должна состоять из краткого содержания и важности статьи, результатов.
 5. В начале каждой статьи должна быть аннотация на узбекском, русском и английском языках.
 6. Аннотация должна содержать не более 120-150 слов.
 7. Внизу аннотации должно быть 7-10 ключевых слов, освещающих содержание статьи.
 8. Статья должна быть подготовлена в виде:
 - a) Вступление (Introduction);
 - b) Основная часть (Main part);
 - c) Результаты и обсуждение (Results and Discussions);
 - d) Выводы (Conclusions);
 - e) Литература (References) – в алфавитном порядке
 - f) Ссылка(сноски) приводится в скобках в виде фамилии автора – дата публикации – страница (Муминов, 2020: 25);
 - g) Рисунки, чертежи, таблицы, схемы нумеруются арабскими цифрами и обозначаются как «Рисунок». Знаки или указатели размещают под рисунком, в следующей строке, посередине и выделяют жирным шрифтом.
- Автор(ы) несут ответственность за научную обоснованность, достоверность и плагиат информации и доказательств, представленных в статье;
- Статьи рецензируются. В журнале публикуются только статьи, рекомендованные экспертами;
- Нерекомендованные статьи не публикуются и не возвращаются авторам;

“TÜRKOLJİ ARAŞTIRMALARI” DERGİSİNİN BÜLTENİ

Özbekistan Cumhuriyeti devletinin sosyal-eğitimsel ve bilimsel gelişme politikasının başarılı şekilde uygulanmasına yardımcı olmak amacıyla, Semerkant'ta düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatının zirvesinde öngörülen karşılıklı ilişkilerin hızlandırılması için geliştirilen program ve projeleri uygulamak, bilimsel çalışmaları koordine etmek, Türkoloji alanında yürütülen araştırma çalışmaları Şeraf Reşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi, Uluslararası “Türkoloji Araştırmaları” dergisini tescil etmiştir. Dergi, Türk dili ve lehçeleri, Orta Asya Türk topluluklarının dil ve edebiyat ilişkileri tarihi, sosyo-kültürel alanlardaki bilimsel ve araştırma çalışmalarının sonuçlarını yayınlamayı amaçlamaktadır. Dergimizde editör kürsüsü, araştırma, bilim dünyasından, inceleme ve tanıma, bilimsel konferans, genç araştırmacı, hatıra, yıldönümleri gibi sütunlar yer almaktadır. Özbekçe, Türkçe, Rusça, İngilizce ve tüm Türk lehçelerinde yazılmış makaleler kabul edilmektedir.

DERGİ AŞAĞIDAKİ ALANLARDA MAKALELER YAYINLAMAKTADIR:

- ✓ Türk Dünyasındaki sosyo-kültürel ilişkilerin tarihi;
- ✓ Türk Dünyası araştırmaları;
- ✓ Türk Lehçeleri diyalektolojisi;
- ✓ Türk Dünyasının jeopolitiği;
- ✓ Folklor çalışmaları;
- ✓ Karşılaştırmalı dilbilim ve edebiyat çalışmaları;
- ✓ Edebi ilişkiler ve çeviri çalışmaları.

İLETİŞİM ADRESİ:

Posta adresi:

140104, Üniversite Bulvarı, 15,
Semerkant şehri, Özbekistan, Şeraf Reşidov
adına Semerkant Devlet Üniversitesine
bağlı Türkoloji Araştırmaları Enstitüsü

Telefon:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

E-posta:

turkologiya.samdu@gmail.com

İnternet sitesi:

<https://samdu.uz/uz/pages/Turkology>

MAKALE YAZIM KURALLARI:

- Makale 8-10 sayfada sunulur;
- Makale'nin yapısı:
 1. Makale metni Times New Roman yazı tipinde, 14 punto büyüklükte, sol kenarından 3 cm'lik, sağ kenarından 1,5 cm'lik, üst ve alt kenarından 2 cm'lik boşluk bırakılarak, tek sütun olarak, 1,15 satır aralığında, A4 boyutunda hazırlanmalıdır.
 2. Makalenin başlığı, yazar(lar)ın soyadı, adı ve baba adı tam olarak büyük harflerle yazılmalıdır.
 3. Yazar(lar)ın pozisyonu, akademik ünvanı, çalıştığı (öğrendiği) yer, bölgesi, cumhuriyeti, telefon ve e-posta adresi eksiksiz olarak verilmeli.
 4. Özet, makalenin amacını, önemli bulgularını ve sonuçlarını içermelidir.
 5. Her makalenin başında Özbekçe, Rusça ve İngilizce özet bulunmalıdır.
 6. Özet, 120-150 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır.
 7. Özeti alt kısmında makalenin içeriğini tanımlayacak en az 7, en fazla 10 anahtar kelimeye yer verilmelidir.
 8. Makale, aşağıdaki formatda hazırlanmalıdır:
 - a) Giriş (Introduction);
 - b) Ana bölüm (Main part);
 - c) Sonuçlar ve tartışma (Results and Discussions);
 - d) Sonuçlar (Conclusions);
 - e) Kaynakça (References) alfabetik olarak sıralanmalıdır;
 - f) Bağlantılar (dipnotlar) yazarın soyadı - yayın tarihi - sayfa şeklinde parantez içinde verilecektir (Muminov, 2020: 25);
 - g) Resim, çizim, tablo, diyagramlar "Resim" olarak Arap rakamları ile kaydedilir. İşaretler resmin altına, bir sonraki satıra, ortaya yerleştirilir ve koyu yazılır.
- Makalede sunulan bilgi ve kanıtların bilimsel dayanağı, güvenilirliği ve intihalinden yazar(lar) sorumludur.
- Makaleler hakemli olacaktır. Dergide sadece uzmanlar tarafından tavsiye edilen makaleler yayımlanır.
- Talep edilmeyen yazılar yayınlanmayacak ve yazarlarına iade edilmeyecektir.
- Derginin 1 sayısında yazarın sadece 1 makalesi yer alacaktır.

TURKOLOGIK TADQIQOTLAR

XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL
RESEARCH”

ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL
DERGİSİ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Muharrir:	Prof. J.Eltazarov
Musahhih:	N. Choriyev
Texnik muharrir:	R. Shokirov

ISBN

2023-yil 23-iyulda tahririy-nashriyot bo‘limiga qabul qilindi.
2023-yil 04-avgustda original-maketdan bosishga ruxsat etildi.
Qog‘oz bichimi 60x84._{1/16}. «Times New Roman» garniturası.
Offset qog‘ozi. Shartli bosma tabog‘i – 10,25.
Adadi 30 nusxa. Buyurtma № 576

SamDU tahririy-nashriyot bo‘limi bosmaxonasida chop etildi.
140104, Samarqand sh., Universitet xiyoboni, 15.

